

УДК 343.82

Шкарупа К. В.,
кандидат юридичних наук, викладач
кафедри загальноправових дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ, ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ В КРАЇНАХ СВІТУ

У статті описано історичний розвиток пенітенціарної системи через призму детермінантів умов, що сприяли удосконаленню системи в'язниць. На прикладі США проаналізовано основні проблеми, які виникають при функціонуванні пенітенціарної системи.

Ключові слова: пенітенціарна система; пенсильванська, оборнська система; борстальська в'язниця; реформаторії.

В статті описано историческое развитие пенитенциарной системы через призму детерминантов условий, способствовавших совершенствованию системы тюрем. На примере США проанализированы основные проблемы, возникающие при функционировании пенитенциарной системы.

Ключевые слова: пенитенциарная система; пенсильванская, оборнская система; борстальская тюрьма; реформатории.

Постановка проблеми. Перебуваючи на порозі реформування правоохоронної системи Україна повинна сфокусувати свою увагу на недоліках та проблемах, що заважають роботі пенітенціарної системи. Оскільки, вона посідає першу сходинку на шляху до «оздоровлення» засуджених в процесі ресоціалізації. Вивчення досвіду інших країн на ниві кримінально-виконавчого права допоможе деталізувати розбіжності, одночасно охопивши позитивні та негативні аспекти функціонування закладів такого типу.

Заклики до гуманної організації тюремних установ у зв'язку з ідеями про законності і справедливості в каральній політиці містилися ще у роботі «Нагорода за справедливість і гуманність» Вольтера, де він писав: «Не слід, щоб в'язниця була схожа на палац. Не слід також, щоб вона була

схожа на бійню ... Тюремне ув'язнення є покаранням вже саме по собі; воно, отже, має бути відповідним з величиною злочину ... Як би мало не тривало тюремне ув'язнення, воно є мукою. Коли ж до нього засуджують довічно, то це нестерпне мука». Саме тому було зроблено чимало спроб, щоб знайти найоптимальніший варіант існування в'язниць, які завдавали б найменшу шкоду засудженим та сприяли виправленню [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою написання статті стали праці відомих вітчизняних вчених, таких як: К. О. Алімова, С. М. Алфьорова, Г. В. Атаманчука, О. М. Бандурки, Є. Ю. Бараша, В. М. Бевзенка, О. І. Безпалової, Ю. П. Битяка, Ю. В. Білоусова, І. Г. Богатирьова, В. М. Гаращука, О. П. Гетманець, С. М. Гусарова, К. Ф. Гущенка, С. Ф. Денисюка, С. В. Зливка

В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, А. М. Куліша, К. Б. Левченко, А. Ф. Мельника, Р. С. Мельника, О. І. Миколенка, Р. В. Миронюка, О. М. Музичука, І. І. Піскуна, В. М. Плішкіна, О. Ю. Салманової, О. Ю. Синявської, І. О. Сквірського, С. Г. Стеценка, О. В. Ткачової та ін.

Постановка завдання. Показати через призму історичного розвитку пенітенціарної системи переваги та недоліки функціонування в'язниць у США. Розкрити сутність становлення цієї системи, відслідкувати головні проблемні питання розвитку в'язниць та встановити оптимальну модель їх існування.

Виклад основного матеріалу. Пенітенціарна система забезпечує виконання покарань як пов'язаних, так і не пов'язаних із позбавленням волі, а також утримання підслідних з моменту взяття під варту до суду [2]. Пенітенціарна система покликана забезпечити не тільки виконання судових вироків, але й профілактики рецидиву злочинів. У Мінімальних стандартних правилах поведінки з ув'язненими, зазначено, що метою та виправданням вироку щодо позбавлення волі є, захист суспільства та запобігання загрозливим для суспільства злочинам [3].

Попередити виникнення цим злочинам можливо лише тоді, коли раніше засуджені особи при виході з місць позбавлення волі можуть стати на шлях виправлення. Ізоляція від суспільства повинна стимулювати гармонійний розвиток особистості і в закладах закритого типу, що згодом може відображатися на психічному та соціальному житті особи. З цієї причини в'язнична система не повинна завдавати ув'язненим додаткових страждань [4].

Прийнято вважати, що сучасна тюремна система зародилася в Сполучених Штатах Америки наприкінці XVIII століття, хоча в'язниці як такі, в тому числі і поодинокі, з'явилися ще раніше, наприклад, в кінці XVI століття в Голландії у вигляді так званих каторжних в'язниць. Буржуазія Америки, долаючи консерватизм, зробила пенітенціарну систему більш «гнучкою».

Першою в історії сучасних буржуазних в'язниць вважають створену в 1786 році в'язницю у Філадельфії. Ця в'язниця була визнана законодавчими зборами штату Пенсильванія як місце позбавлення волі злочинців і перейшла в юрисдикцію місцевих судів. Звідси й відбулася перша тюремна система, що отримала назву філадельфійської, або пенсільванською системи.

Пенсільванська система – це система одиночного ув'язнення, для якої характерні суворі ізоляція кожного засудженого, абсолютне мовчання і виконання арештантами невеликих робіт в камерах. Там же, у Філадельфії, в 1829 році була побудована в'язниця, нового, модернізованого типу.

Вони відрізняються своєрідним зовнішнім і внутрішнім пристроєм. Наприклад, в'язниця «Вишневий пагорб» мала мережу камерних блоків, які розходилися від одного загального центру, як спиці в колесі. До кожного блоку примикав дворик для прогулянок, розбитий на маленькі ізольовані ділянки, що відповідають кількості одиночних камер. Знову прибулому засудженому при вході до в'язниці зав'язували очі і вели його в свою камеру таким чином, щоб він не розібрався в плануванні будівлі в'язниці і не побачив нікого з інших

ув'язнених. Персонал в'язниці також повинен був дотримувати абсолютну тишу і не вступати в розмови з ув'язненими. Були й інші заходи для забезпечення суворої ізоляції

Оборнська тюремна системи – система принципів побудови відбування позбавлення волі в умовах тюремного ув'язнення. Система отримала назву оборнської по найменуванню першої в'язниці, в якій вона була введена в 1820 році в місті Оубурн поблизу Нью-Йорка. Характеристика закладів такого типу зводилася до того, що ув'язнені проживали в роздільних камерах-келіях тільки на ніч; вдень працюють всі разом, але з дотриманням суворого мовчання. Оборнська в'язниця згодом стала прототипом загального виду тюрем, а філадельфійська – одиночного типу камер. Різні принципи утримання ув'язнених в зазначених системах обумовлені різним розумінням того, що виступає засобом виправлення засудженого і за допомогою яких умов утримання може бути досягнута мета виправлення злочинця.

Початковий розпорядок життя у пенсильванській та оборнській системах ув'язнення був такий: камери відкривалися на світанку; ув'язнені негайно виходили з них і ставали в певному порядку, арештанти, дотримуючись суворого мовчання і порядку йшли в майстерні. У певний годину вони в тому ж порядку йшли в їдальню для сніданку, обіду і негайно поверталися до роботи. Після закінчення роботи вони вечеряли і в порядку своїх номерів поверталися в келії, де їх і замикали.

Роботи були різноманітні, дисципліна – вкрай сувора. Головні вимоги – неухильне старання і повне мовчання. Як за сніданком

або обідом, так і під час робіт арештанти не мали права розмовляти або обмінятися з сусідом півсловом або жестом. Всякий проступок карався тут же на місці наглядачем; засіб розправи було примітивне – биття батогами. Влада наглядача була величезною і безконтрольною: він тільки відзначав у книзі, кому і скільки тілесних стягнень було застосовано протягом дня. Саме жорстоке поводження із арештованими зумовило те, що ці системи не отримали схвальних відгуків.

З європейських держав наприкінці XIX – початку XX ст. тільки Франція прихильно віднеслася до системи США. Головними недоліками вважали постійне мовчання, адже це вбивало здатність людини мислити. Згодом заборона була поширена лише на постійні розмови, а потім було введено класифікацію засуджених і розподіл їх за категоріями і групами з метою ізолюваного утримання та перешкоджання передачі кримінального досвіду в місцях позбавлення волі [5].

На початку двадцять першого століття все більше було чути про те, що праця засуджених при виконанні кримінальних покарань повинна бути добровільною. Про це говорять юристи, вчені правознавці, правозахисники та співробітники різноманітних міжнародних організацій. Трудова адаптація засуджених до позбавлення волі починається в стінах виправного закладу і повинна продовжуватися після його звільнення.

1930 року Міжнародною організацією праці (МОП) була прийнята «Конвенція про примусову та обов'язкову працю» (ратифікована в СРСР в 1956 році), що забороняла

примусову працю. Проте, це не забороняє працю, передбачену вироком суду.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН (ратифікований СРСР в 1973 році), також допускає залучення до праці осіб, які відбувають кримінальні покарання у вигляді каторжних робіт.

Мінімальні стандартні правила поведження із засудженими прийняті в 1955 році на Першому конгресі ООН по проблемам профілактики злочинності і поведження із засудженими. Так, у ст. 71 п. 2 працю засуджених до позбавлення волі закріпили як обов'язок: «Всі засуджені зобов'язані працювати у відповідних з їх фізичними і розумовими можливостями, затвердженими лікарем» [6].

Як бачимо, і ця система не увінчалася успіхом, оскільки ідеї були занадто новими та від них «віяло» демократією, а ліберальний підхід по відношенню до засуджених суперечив консервативним методам.

Продовженням прогресивної системи Мекончі стала концепція, заснована Вальтером Кронфортом в Ірландії, що полягала у ступеневості. Зміст цієї концепції полягав в тому, що відбування покарання у в'язниці розбивається на чотири щаблі. Першу сходинку становить ув'язнення в одиночній камері, перебування в якій визначається диференційовано, залежно від того, до якого класу належить ув'язнений.

Другий ступінь – це, коли після відбуття призначеного терміну одиночного ув'язнення засуджені переводяться в загальну камеру, в якій вони діляться на п'ять класів і пере-

ходять з нижчого класу у вищий за кількістю отриманих марок.

Третю сходинку складають вже самостійні перехідні тюрми, в які переводяться ув'язнені вищого класу. Перебування в цих в'язницях пов'язано з елементами довіри і частковою свободою з метою привчання до повної свободи. Тут ув'язнені працюють, і в цьому відношенні їх становище схоже на становище вільнонайманих робітників – своє утримання вони повинні виправдовувати самі. Кінцевим пунктом є умовне звільнення.

Цікавий досвід Великобританії у сфері ювенальної юстиції, яка була введена під назвою «борстальська» (від назви міста, де була заснована Борсталь) для осіб від 16 до 21 року. Поміщення в борстальську в'язницю означає, що правопорушник у розпорядженні тюремної адміністрації на чотири роки, у межах яких він повинен реально відбутися не менше 9 місяців і не більше трьох років [7, с. 67]. Але цей вид в'язниць не здобув визнання, не виправдавши сподівання та щорічні економічні затрати.

На відміну від Великобританії, у Франції історичним джерелом кримінальних, кримінально-процесуальних і пенітенціарних норм є кодифікований закон і підзаконні акти. Управління пенітенціарними установами здійснюється Міністерством юстиції. Тюрми у Франції поділяються на центральні (для засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад один рік) і місцеві. У Франції нараховується 14 центральних тюрем з яких одна жіноча. Новоприбулі засуджені до центральної тюрми, повинні відбутися 45 днів карантину в одиночній камері тим самим адаптуючись до умов жит-

тя в тюрмі після чого їх переводять до загальних камер. Місцеві тюрми знаходяться в підпорядкуванні департаментів в яких тримають засуджених різних категорій: підслідних; осіб, які засуджені на невеликі строки позбавлення волі; засуджених до смертної кари; осіб, засуджених за несплату боргів. Як і в інших країнах, є пенітенціарні установи, де утримають осіб, засуджених на невеликий строк (який не перевищує шести місяців). Для неповнолітніх засуджених створюються окремі пенітенціарні установи: центри спостереження, центр виховання під наглядом. У пенітенціарних установах Франції застосовується прогресивна система відбування покарання, організовується праця засуджених, професійне і загальноосвітнє навчання.

Аналізуючи досвід використання різних підходів до ресоціалізації засуджених у різні часи, можна констатувати, що реформи у пенітенціарній системі проходили плавно без радикальних змін. Нові в'язниці розпочинали функціонування одночасно з існуванням закладів «старого зразка».

Вищезазначені в'язничні системи отримали назву «класичних», хоча ці системи і стали функціонувати в інших країнах, але кожна з них отримала певні зміни, пов'язані з ментальністю того чи іншого народу, особливістю правової системи та іншими детермінантами.

Проте сьогодні покарання у вигляді позбавлення волі здійснюється в США у виправних установах, у систему яких входять федеральні в'язниці, в'язниці штатів і місцеві (окружні та муніципальні) тюрми. Сучасна пенітенціарна система США зберегла вплив пенсільвано-оборнсь-

кої системи: у в'язницях застосовуються жорсткі заходи підтримки порядку, але є також деякі елементи прогресивної системи відбування покарання. Останнім часом пенітенціарна система США зіткнулася з істотним збільшенням чисельності засуджених у виправних установах.

Тюрмами мінімальної безпеки є установи відкритого типу. Вони не мають озброєної охорони. У цих в'язницях діє полегшений режим, а засудженим надається можливість трудитися за межами установи. Ці в'язниці найчастіше є таборами або фермами, які спеціалізуються на будівництві доріг, виконанні сільськогосподарських та інших суспільно корисних роботах. В'язниці середньої безпеки мають озброєну охорону, але в них немає високих стін. Вони відносяться до установ закритого типу. Засуджені в цих в'язницях можуть виводитися для робіт за межі в'язниці. В'язниці з максимальним ступенем безпеки є виправними установами в класичному розумінні: вони обнесені високими стінами, мають сторожові вишки, посилену охорону, мають жорсткий режим утримання, виходити за межі тюрем забороняється. У подібних закладах містяться найбільш небезпечні злочинці.

Місцеві в'язниці призначені для утримання найменш небезпечних злочинців, засуджених за порушення громадського порядку і дрібні крадіжки.

Пенітенціарна система США має низку проблем сьогодні, зокрема це занадто велика кількість засуджених. Так, штат Каліфорнія найбільше скоротив число ув'язнених (більш ніж на 15 тис. осіб), проте це не знизило гостроту кризи, в якому знаходиться його пенітенціарна система. В'язниці

виявилися настільки перенаселені, що Верховний суд США виніс вердикт про необхідність скорочення числа ув'язнених. Показово, що, згідно з рішенням суду, Каліфорнія не може утримувати у в'язницях понад 110 тис. осіб (при тому, що на момент вердикту у в'язницях утримувалося 160 тис.), це становить, тим не менш, 137.5 % від числа ув'язнених, на яких ці в'язниці розраховані [8].

Загальновідомий виключно суворий характер правоохоронної системи штату: потрапити за ґрати в Каліфорнії можна навіть за найдрібніші провини. Зокрема, в Каліфорнії існує норма, згідно з якою громадянин може бути засуджений до довічного ув'язнення у разі вироку за трьома звинуваченнями в особливо небезпечних злочинах.

Відсутня в штаті і ефективна система реабілітації громадян, які відбули покарання. Відомо, що 47 % ув'язнених, які вийшли в Каліфорнії на свободу, знову опиняються за ґратами протягом року [9].

Ще однією надзвичайно гострої правозахисної проблемою в США залишається наявність у в'язницях значної кількості психічно хворих громадян. Сьогодні американські в'язниці опиняються фактично найбільшими психіатричними «Лікарнями» в США. У цьому переконують дані, згідно з якими щодня в трьох найбільших тюремних системах

Америки, Нью-Йорка, Лос-Анджелеса і графства Кук (включає в себе Чикаго), психіатричне лікування щодня отримують 11 тис. ув'язнених, у той час, як три найбільших профільних клініки мають тільки 4 тисячами місць. У цілому ж у в'язницях США психічно хворих громадян більше в десять разів, ніж у відповідних клініках [10].

Висновки. У пенітенціарній системі зарубіжних країн центральне місце займає психолого-педагогічна складова, що відображена у роботі персоналу цих установ. У вітчизняних установах такого типу немає акценту на підтримання саме психологічної атмосфери у колективах засуджених, тому доцільно було б запровадити пенітенціарну педагогіку як елемент початкового етапу ресоціалізації засуджених. Також у більшості країн Західної Європи праця є складовою частиною відбування всіх видів покарання як пов'язаних із позбавленням волі, так і не пов'язаних. Праця виступає складовою частиною режиму утримання та соціальної адаптації. Історія виникнення та функціонування пенітенціарної системи має багато білих плям та недоліків існування, проте сучасний стан існування в'язниць демонструє, що шляхом спроб та помилок можна досягнути бажаного результату.

Список використаних джерел

1. Вольтер. Избранные произведения по уголовному праву и процессу. М.: Госюриздат, 1956. С. 266–267.
2. Гидденс Э. Устройство общества. Очерк теории структуризации. М.: Прогресс, 2003. С. 413–421.
3. Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями ООН від 30 серп. 1955 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212

4. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия. М.: Прогресс, 1999. С. 40–41.
5. Барнс Г. Е., Титерс Н. К. Новые горизонты в криминологии. Нью Дели, 1966. С. 417– 422.
6. Мінімальні стандартні правила ООН по відношенню до заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) URL.: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml.
7. Астеміров З. А. Виправні заклади в зарубіжних країнах. Рязань: Вид-во Рязан. вищої шк. МВС РСР, 1972. С. 67.
8. Laura Dimon, «80,000 Americans Suffer From a Cruel and Unusual Practice Most Countries Abolished» March 12, 2014.
9. Gary Fields, Erica E. Phillips, «The New Asylums: Jails Swell With Mentally Ill»The Wall Street Journal, September 25, 2013.
10. Stephanie Mencimer, «There Are 10 Times More Mentally Ill People Behind Bars Than in State Hospitals» April 8, 2014.

K. Shkarupa,
PhD., lecturer of legal discipline
of the Institute of criminal-Executive Service

THE HISTORY OF THE PRISON SERVICE, THE EXPERIENCE OF FUNCTIONING IN THE WORLD

The article describes the historical development of the penitentiary system in the light of the determinants of conditions that contributed to the improvement of the system of prisons. For example, US analyzes the main problems that arise in the operation of the prison system.

It is believed that the modern prison system was born in the United States at the end of the XVIII century, although prison as such including single, appeared earlier, for example, at the end of the XVI century in the Netherlands in the form of a so-called hard 'prison. American bourgeoisie, overcoming conservatism made penitentiary system more «flexible».

The first in the history of modern bourgeois prisons believe created in 1786 in Philadelphia prison. This prison was recognized by the state legislature Pennsylvania as a place of imprisonment of criminals and moved the jurisdiction of the local courts. Hence, the first prison system, known as Philadelphia, Pennsylvania or system.

To date, a penalty of imprisonment in the US carried out in correctional institutions, which are in federal prison, prisons, state and local (county and municipal) prison. The modern prison system has kept US influence pensilvano-obornskoyi system: prisons used harsh measures to maintain order, but there are also some elements of progressive system of punishment. Recently, the US prison system faced a significant increase in the number of prisoners in correctional facilities.

US penal system has a number of problems today, particularly too many prisoners. Yes, Calif most reduced number of prisoners (more than 15 thousand people), but it is not reduced the severity of the crisis, which is its prison system. The prisons were so overcrowded that the US Supreme Court handed down a verdict on

the need to reduce the number of prisoners. It is significant that, according to the court, California can not cage over 110 thousand people (despite the fact that at the time of the verdict in prisons contained 160 thousand), it is, nevertheless, 137.5 percent of the number of HC yaznenyh where these prisons are calculated.

Key words: *penitentiary system; pennsylvania; obornska system; borstalskoy prison; reformers.*

Надійшла до редакції 23.09.2017

ISSN 2523-4552. ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ. 2017. №1